

De pedagoog Sieckelinck zei in 2017, in een presentatie over geradicaliseerde jongeren het volgende: 'IS is het enige uitzendbureau waar jongeren met een niet-Nederlandse achternaam in het voordeel zijn.' Hij stelt de vraag waarom bewegingen als IS de 'hearts and minds' kan/kon winnen van jongeren. Zijn antwoord, in trefwoorden: radicalisering is een antwoord voor hun problemen; ze kunnen een ander mens worden, transformeren van loser tot hero; ze worden deel van culturele tegenbeweging, onder andere tegen de hypocrisie van de samenleving waarvan ze deel uitmaken.

Hoe met zulke jongeren om te gaan, vraagt Sieckelinck. In ieder geval niet: ontkennen, signaleren en criminaliseren. Hij biedt een verrassend alternatief: erken de energie die in de radicaliteit besloten ligt en laat deze jongeren voelen dat we hen nodig hebben, juist mét die energie. Toon empathie, koers op inclusie en biedt ze een handelingsperspectief, bijvoorbeeld door ze te laten ervaren dat je ook vreedzaam kunt vechten. Sieckelinck spreek over re-radicaliseren.

Vlak voor de zomer is in de Eerste Kamer het wetsvoorstel verduidelijking burgerschap aanvaard. Het is heel goed dat er in het onderwijs meer aandacht komt voor burgerschap. Daar draagt deze wet aan bij en dat is goed. En nu de wet is aangenomen, verdient ze royale uitvoering. Toch maak ik me ook zorgen, om twee redenen.

In de eerste plaats: de wet geeft grenzen aan, om te kunnen bepalen of scholen, leerlingen en docenten zich wel bewegen binnen de zogenaamde basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Er is angst voor bijvoorbeeld radicalisering en de wet reikt manieren aan waarmee ongewenste situaties voorkomen, dan wel gesignaleerd en gekanaliseerd kunnen en moeten worden. In de teksten klinkt angst door en de ambitie tot beheersing. Fierheid en zelfbewustheid zijn veel minder voelbaar. De grenzen worden strikter getrokken. Paradoxaal gevolg: meer exclusie.

In de tweede plaats wil de overheid dat we -ook op het terrein van burgerschap- denken in termen van visie-doelen-resultaten. Daarmee dreigt burgerschap terecht te komen in doel middel-denken, in een functioneel perspectief. Als ik x doe, bereik ik y. Maar, als burgerschap echt spannend wordt - bijvoorbeeld in het geval van radicalisering- werkt dat (juist) niet. Radicale jongeren laten zich niet bedotten met evidence based methoden, zoals Sieckelinck laat zien. Zij zullen allereerst in hun radicaliteit serieus genomen willen en moeten worden. 'Waarom vind je wat je vindt? Wat staat er voor jou op het spel?'

Iemand vatte de kern van nieuwe burgerschapswet als volgt samen. 'Wij tolereren niet langer intolerantie.' Hij was er blij mee. Het klinkt goed, en in zekere zin voor de hand liggend. Toch is het dat niet. Is het niet innerlijk tegenstrijdig om intolerantie met intolerantie ('wij tolereren niet langer intolerantie') te beantwoorden? Gaat het er juist niet om de ene intolerantie van de andere te leren onderscheiden? Zeker in een pedagogische context. Is juist niet kenmerkend voor een democratie dat ook over het omgaan met verschillen verschillend wordt gedacht? Is het trekken van striktere grenzen het antwoord?

Bij de rechter wel; soms moet de samenleving een duidelijke streep trekken, bijvoorbeeld wanneer het gaat om geweld en intimidatie. Maar in het echte leven binnen de school ligt het anders. Dat wordt duidelijk als we met een levensbeschouwelijke en een pedagogische blik naar burgerschap kijken.

Kerkvader Augustinus zei: 'Wij denken dat wij denkende wezens zijn, maar wij zijn liefhebbende wezens.' IS resoneerde in de 'hearts and minds'. De Nederlandse burgers die vatbaar zijn voor populistische boodschappen, weten vaak heel goed dat deze boodschappen niet kloppen, maar ze resoneren in hun hart. Ze voelen zich serieus genomen, ze voelen zich gezien en gehoord. Populistische partijen hebben standpunten die strijdig zijn met de democratische rechtsstaat. Mag straks in de school niet wat in de Tweede Kamer wel mag? Nee, uiteindelijk kan de sleutel niet liggen in striktere grenzen en een betere uitleg.

Met een pedagogische blik: de wet laat ruimte om leerlingen de aantrekkelijkheid van de democratie te laten zien en hen als het ware te verleiden tot democratische opvattingen en houdingen, maar de wet gaat uiteindelijk voor anker bij 'disciplineren': striktere grenzen, doelen en resultaten, internationale benchmarks. Die benadering wordt leidend. Maar, wat gebeurt er met je, als je voortdurend hoort dat jouw ('incorrecte') opvatting er niet mag zijn? Als de samenleving zo laat weten dat jij er beter niet kan zijn?

Komen we terecht in vreugdeloos gemillimeter over wat wel mag en niet mag, of boren we aan waar het om gaat: hartstocht voor de democratie?

Dit nummer van 12-18 gaat over de vrijheid van onderwijs. De nieuwe burgerschapswet laat zien wat er met deze vrijheid op het spel staat. Gaat de vrijheid van onderwijs over 'grenzen', 'welke ruimte is er?', 'niet tolereren van intolerantie'? Soms zou je het denken, in deze tijd die veel moralistischer is dan de strengste gereformeerde ouderling uit mijn jeugd. Maar dit alles raakt de kern niet.

De vrijheid van onderwijs nodigt ons uit om te laten zien waar onze liefde naar uitgaat, met het oog op goed onderwijs. Het is de vrijheid om ons te geven, 'met geheel ons hart, met geheel onze ziel, en met geheel ons verstand', niet om de eigen groep af te scherm, maar met het oog op het common good. De vrijheid van onderwijs is de erkenning van het besef dat niemand de waarheid in pacht heeft, en dat we geen mens, geen stem, geen enkele visie kunnen missen om de samenleving op te bouwen als goede samenleving. Dat is democratie. Hoogleraar onderwijsrecht Paul Zoontjens zei ooit: 'Wij weten niet wat goed onderwijs is, daarom hebben wij de vrijheid van onderwijs.' De rechter mag en moet grenzen trekken, wij moeten proberen lief te hebben. Een mens is meer dan zijn opvattingen en zijn gedrag.